

בעזה"ש"ת. מנ"א תש"כ. ארשום לעצמי אשר ראיתי ושמעתי אצל מרן אדמו"ר הגה"ח ר' יצחק זאב סאלאוויצקי זצוק"ל, במשך עשר שנים אשר זכיתי להתאבק בעפר רגליו, עיני ראו ולא זר (עיין שבת ובירושלמי שקלים).

והרשום בזה הוא כטפה מן היס ממה שראיתי ושמעתי, וגם זולת חידו"ת מהם שרשמתי נמצאים מפורזים בין חידושיי בשמו זי"ע כי רשמתים בעת לימודי, וגם זולת מה שנזכר בדברי ההספד שרשמתי במיוחד. והנה כל הדברים לימודים נפלאים בהנהגת האדם ודעת תורה, וכמוש"כ דברי חכמים כדרכונות כמסורות נטועים, הם מלמדי הבקר לדרך הסלולה, ויש לבאר סיפא דקרא, מתי הם כדרכונות, אם כמסורות נטועים, שמקבלים דבריהם כמו שנאמרו ונתכוונו כמסמר שאינו זז ממקומו, שלא לשנות דבריהם להוסיף ולגרוע כמו שרגילים בזה הכסילים בימנו, על כן ראיתי בזה תועלת להעתיק דברים כהווייתם, וזכותו יעמוד לי ולזרעי ולכ"י. רשמתי בלי סדר ומשטר אלא כפי שעולה בזכרוני.

א. שאלתיו פעם שבהיות לי סדר קבוע ללמוד בחברותא באשמורת הבוקר, ובאמצע הלימוד מגיע זמן קרי"ש לכתחלה לדעת הרמב"ם, אבל ע"י ההפסק לפעמים מפריע עיון הלימוד, אם צריכים להפסיק, וענה לי: כלל הי' לי בחיי שבכל מקום שאין הלכה ברורה ונוגע לתלמוד תורה, הריני מכריע עפ"י ת"ת כנגד כולם.

ב. בענין קריה"ת הי' מחמיר מאד שלא לבטל קריה"ת בצבור ולשמוע כל מלה ומלה, ובהיותו כמרחץ עמל מאוד שיהי' מנין לקרחת, וצריך גם מחללי שבת. (והי' מעשה שאחד מן הקנאים התרעס ע"ז, ומרן זי"ע לא ענה דבר, ואח"כ קראני לחדרו והראה לי באגרות הרמב"ם שכשבאים אלינו לביהכ"נ יש לצרפם לכל, אבל החרה לי לבל לגלות להקנאי הנ"ל כי טוב שבשבת שימשיך בקנאותו.

ג. כשמי שהתפלל לפני התיבה התפלל בנוסח ספרד ואמר ויצמח פוקקני, וכו' לא ענה ע"ז אמר, כי אמר שברמב"ם הגירסא ויצמח וכו' ולא נזכר בזה עניית אמר כבשאר מקומות שהזכיר כן.

ד. כשהסתפקתי בענין סגירת הישיבה בירושלם, אמר לי כלל הוא לעולם: מקומך אל חנה.

ה. כשבאתי להתיישב בענין הנסיעה להו"ל לכמה שנים, והי' כבוד עלי מאוד, אמר לי: העיקר לא צריכים לעשות "עסק", איז מען אפאר יאהר אין חו"ל, והערה זו הועיל לי כבר כמה פעמים.

ו. על אודות לימוד בנר נפט בליל שבת, אמר לי שבימי נעוריו למד כל ליל שבת אצל נר נפט לבדו עד קרוב לאור הבוקר, והג"ר חיים זצ"ל נהנה מלימודו זה ולא העיר לו דבר. - על אודות כתיבת פתקא של שבת כמוש"כ במשנ"ב לא קבל את הדברים.

ז. אמר לי שעיקר העניג לימודו מימיו הי' בלילי שבת בנעוריו.

ח. בענין מי שחלשה והרופאים חששו מעבור, אמר אודות מיני רפואות שנוהגים, כי וואס מע מעג העלפט נישט, און וואס העלפט טאר מען נישט, ובענין פרישה לפי מה שהוא אדם. - בענין מוך דחוק לכל בין השמשות אמר שבבית הגר"ח זצ"ל לא נהגו כלל, כי מחמת חולשת הדורות זה גורם למראות וספיקות, אבל בקש שלא לפרסם. - כן לענין מציצה נהגו אצלם מעולם בזכויות, ודומני שבשבת שבקש ב"כ שלא לפרסם.

ט. שאלתיו פעם אודות צום ט' באב עבור זוג' שחלשה, ענה לי, וכי אינך יודע שספק דרבנן להקל, והלא יש לך ספק, (ולא שאל כלל פרטים).

י. אמר שאצל הגר"ח הקפידו מאד בענין אל תתודע לרשות, וספר כמה עובדות בזה.

יא. אמר לי יש לנו מרגלית טובה, ומשה תהלים, ופעם בעת צרה כשדברו אודות חזון בלימוד, אמר, לכל זמן, ועת צריך להתחזק באמירת תהלים, (עי' סדה"י). בעצמו הרבה מאוד באמירת תהלים. - בעת הפצצות הורה לומר מזמור יענך, (ומרן החז"א מזמור יושב בסתר) -.

יב. פעם הייתי אצלו כשהתחילה הפצצה, אז שלשל מיד פרוטה לקופת רמבעה"נ ואמר תהלים.

יג. באותה שעה ובתו לא היתה בבית וחרה לו מאוד כיון שצוה שלא לצאת לחוץ, ואמר לו שהלכה להביא חלב, וצוה לשפוך החלב. (וכן הוא בב"ק). אע"פ שהחלב הי' אז יקר מציאות מאד.

יד. בענין שמיטה, לעצמו החמיר כל החומרות, ידק ופירות לא באו לביתו כלל, ונהגו בירושלם לשתות חלב, וכשבא האדמור מסטמר אמר לאסור החלב מחמת מאכל הבהמות מאיסורי שביעית, וחרה למרן מאד, ולמד אתי בסעיפים של זוז"ג, ועיין הרבה בסי' הש"ך בזה, ועמל הרבה בזה, ואח"כ אמר לי תוכל לפרסם בשמי שזה מותר, (וזה הי' הפעם היהידי שאמר לי לפרסם פס"ד בשמו). אולם הוא עצמו לא סתה ולא אכל מאכלי חלב כל שנת השביעית.

טו. החמיר שלא לעשר מי פירות מחשש זיעה, ואמר לי שבזיעה יש דין סבל אבל אין חלות הרו"מ, ושאלתיו המקור בירושלמי אבל לא אמר לי אז.

טז. אמר פעם: הצלחה לשמיטה שרבני הציונים התירו, וממילא אצלנו מחמירים, והלואי והיו 8888888 מתירים תרו"מ, ואז הי' החרדים מדקדקים יותר.

יז. כשעלתה ההצעה אודות בתי הקסנה שתמצא בבית רפוי של גויים, אמר אם הרוכאים מצריכים את הרפוי ואי אפשר בלתי היותה בביה"ח, יש להסכים בליח ברירה, אבל שלא תאכל בשר, ובמרק בס' אפשר להקל, (שנו"ט דרבנן), (והיתה אז בת שלש). ואמר שלמי שיותר לאכול מאכלות אסורות לית בזה משום שמטום, כי האיסור מטמם. (ובתשו' חת"ס כנודע לא כ"כ, ושוב מצאתי לדקדק כן במס"י פי"א).

יח. נאנח מאד שאין העולם יודעים כי אסור סבל הוא כנבו"ס ממש כמאחז"ל, ועוד שנבו"ס בלאו גרידא משא"כ סבל. והי' מתריע מאד על הרבנים והרמ"ם המתאספים בפנסיונים מבלתי ברור ודאי על השגחה בנדון שמיטה ותרו"מ, והבא לשם סומך על מי שקדם לו, וגם הראשון לא ברר מעולם. והייתי נוכח כשנכנס ר"מ אחד ששהה אז בפנסיון, ושאלו מרן זי"ע מה בדר אודות תרו"מ, ואמר הלה, מסתמא בסדר, הלא גם פלוני הי' שם, ואז הוכיח לי מרן על צדקת דבריו הנ"ל.

יט. הי' מקדש על פת גס בשחרית, ואמר שסומך על הראב"ד, ואמר מיר איז גענוג דער ראבד לסמוך עליו לקדש על הפת גס בשחרית. (שתיית יין הי' קשה לו אבל נראה הי' מדבריו שגם בלא זה אפשר לסמוך על הראב"ד, והוציא גם אותנו בקדוש על הכת). להבדלה ראיתו מבדיל על בירה.

כ. תקיעת שופר הסביר לי באורך מה שחדש לעשות ארבע או יותר קולות שבורים קטנים (או-או-או) והוא כי אם יאריך בשבר אחד כג' קולות כמנהג העולם, (או-או-או) - אולי שיעור תקיעה ג' יבבות כל שהוא וא"כ נעשה תקיעה, ואם יעשה רק ג' פעמים או-או, אפשר שתקיעה ג' יבבות של שלש ולא אתי תרועה כתקיעה, ע"כ הכריע כנ"ל. (ושאלתיו האם זה מהגר"ח אמר שחדש זה בעצמו). וכאלתיו איך אפשר ששברים יעשה תקיעה הא תקיעה פשוטה ושבר קול שבור, ולא ענה לי ע"ז. (ושוב הסברתי לעצמי שכוונת התוס' על שיעור שבר שלא יהי' שיעור תקיעה, אך שוב הראו לי כדרשת הר"ן שעמד ע"ז ור"ל לדעת תוס' שאצלם הי' שברים ג' קולות פשוטים קטנים ושבר ר"ל חלק של תקיעה, קול ארוך שנשבר, אבל דעת מרן לא הי' כן כדלקמן).

ושאלתיו מניס ששברים קול נפסק כזה או-או, אולי שברים ר"ל תקיעה שבורה לג'

קולות קטנים פשוטים, ואמר ששברית, לשון שברית מוכח עמנהג העולם בזה.

והי' מדקדק מאוד בחקיעה שיהי' פשוט גמור בלי שנוי קול באמצע כלל, ואם לא יצא חלק לגמרי הורה לחזור.

כא. בר"ה אתה"צ אמרו תהלים הוא וביחו בדחילא נרחימא נורא.

כב. ביהו"כ הי' נזהר מבליעת רק, כדעת הרעק"א.

כג. כניסת הלילה הי' ממתיך עכ"פ עד שמינית היום אחרת השקיעה, (והוא לפי"ח 24 המיל, ולשי' ר"ת ולפי שעה זמנית.) - מעריב הי' מחפלל עפי"ר סמוך לחצות, (והי' אוכל לפני זה דייסא או ביצה).

כד. האריך בתפלה של שחרית עד שעה 1 צהרים ויותר, ואז אכל פת שחרית, זמן רב לפני השקיעה הזר ולבש תפילין, ושהה עד השקיעה.

כה. מצאתיו הרבה פעמים סמוך לחצות היום לבוש טו"ח ואומר תהלים, והי' אומר בדקדוק הלשון ובנעימות, וחוזר על מלים כמה וכמה פעמים, ופעמים על פסוקים שלימים, כדרכו.

כו. קרי"ש ידוע שהי' מדקדק, וחוזר מלים וקטעי פסוקים פעמים רבות מאד. תפילת שמנה עשרה לא האריך כלל רק בברכה ראשונה, ובפרט במלים ומביא גואל וכו'.

כז. בתפי' ובא לציון, מיהי רצון והלאה הי' מאריך, והי' גומר בפסוק ד' אדוננו וגו' הזקו ויאמץ וגו'.

כח. סוכה הי' סומכים מעמיד דמעמיד במסמרים.

כט. לולב, לקלוף הבאסט, ולראות אם התיומת סחומה סלחי בסט באמצע. וספר שבזמן המלחמה הי' צמצום בלולבים אצל הגר"ח, וחששו אם יורידו הבסט ויהי' פסול גמור ולא ימצאו אחר, בכ"ז הורידו כנ"ל. (וספר עובדא של ס"ד איך שנמצא בכ"ז לולב כשר).

ל. כנודע הי' לו כמה אתרוגים שבירך עליהם, והחמיר מאד גם במראה געל (שלא כמרן החז"א שהקיל בירוק), והחמיר בשיעור הגודל לדעת שנתקטנו הביצים - שלא כחם"ס.

לא. מאד הי' מדקדק שלא יחסר כלשהו בראש התיומת הדק, שלפעמים נשרף מהשמש.

לב. לא ברכו לישיב בסוכה רק בסעודות הקבועות.

לג. בפורים שחל בשבת בישראל החמיר להרבות בסעודה ומ"מ גם בשבת.

לד. כשחבר הכרך הי' קורא המגילה לעצמו גם ביד. אבל לא הי' מברך רק בטו'. (וברור הלכה שאמר לי בזה עי' בחידושי).

לה. הראיתי לו בנדון הרב הכרך ביאור נפלא של החיד"א בברכ"י על הירושלמי ובמסקנא שלא כהגר"א, (אלא לקרא בי"ד עיקר קריאה), ונתפעל מאד מן הביאור הנפלא. אבל אמר כי הגר"א כבר הכריע "ומי יבא אחרי המלך".

לו. גר חנוכה הי' מדליק לצד הפתח מבחוץ, והי' דולק עד חצות ויותר, (וביאור הלכה שאמר עי' בחי' בסוגיא).

לז. שץ הי' מדקדק שילבש בגד ארוך.

לה. בשבת כשיצאו לרה"ר היו פושטים הט"ק, הוא וב"ב.

לט. סודר (טאל) הי' לובש בשבת.

י. שאלתיו אודות כתב סח"מ של החסידים בענין שין וצד"י, ואמר שלא בקי בזה, אבל אי אפשר לפסול מה שרוב העולם נוהגין כן.

זא. ע"ד כתב דגעלבש של הספרדים אמר לי שהוא כתב וועליש הנזכר ברשומות.

מב. מזוזות כדעת הגר"א על המשקוף ממש.

מג. בענין מקוה עיקר הקפדתו אודות זחילה אפי' כלשהוא.

מד. מליחה היו בביתו מרבים מאד בלח עד שהיה ממש מכוסה לגמרי במלח.

מה. אמר לי שבתחלה בואו לירושלם הי' סבור לחשוש לדעת הר"מ בענין יו"ט שני, והקר אצל זקני ירושלם מימי הגר"ל אם הי' מי שהחמיר בירושלם החדשה שמחוץ לחומה, ונחברר שלא נשמע כזה. ואמר מרן שעמל בזה ונתברר לו שמסתמא הוי משום תוך התחום כמנהג העיר, באב"ק ואין מקום להחמיר.

מו. בענין מצות, ידוע לרבים רוב חרדתו והכנה דרכי כבר שבועות רבות לפני זמן האפי' עמד בהכנה לאפי', וארשום כמה נקודות שאזכור. מים שלנו, יהא גמר השאיבה לפני השקיעה.

שמרו המים בפחים חדשים.

הדביקו ניירות על כל הכתלים והכפה.

לישה ע"ג אבן שיש או פחים.

בין כל עיסה ועיסה רחצו ידים ושלחנות, והי' כעין הפסקה.

(הקפיד שלא ללוט ע"ג נייר מחמת שאפשר שתערובת עשיית הנייר בחמץ.) השתמשו בריידעל.

החמיר מאד על תנור הס ביותר, והמצות נאפו עד שהיו קרובים לשחור.

בדקדוק באפי' שלא יגעו זה בזה, וגם בשעת הנחה לתנור שתנוח בלי זיז כל שהוא, ואם היתה איזה שאלה העבירו גחלים על מקום זה ולכנו המרדה.

כשנהקדר התנור קצת מיד סגרו התנור שיחחמם.

הוציאו מן התנור כל מצה לבדה ושמו על קרש עץ. הקרש הי' משנה לשנה.

נזהרו שלא יגעו המצות זב"ז בעודם חמים. אח"כ הי' איזה סדר ודקדוק בסדור אריזתם הבילות חבילות, ולא ידעתי בדיוק לפי מה סדרום. עכ"פ הי' בתוך חשבונות אלו שהיו יוחיור בטוחים באמירת מצה שמורה והיותר שחורים.

כל זמן האפי' הי' מרן מזרז באמירת מצת מצוה, הן העוסקים בלישה הן האופה היו מוכרחים לומר בהכיפות רבה.

הקפיד מאד שכל העוסקים בענין המצות יהיו גדולים ודאי בגמר זקן עליון.

ניכר הי' על השלחן לאחר האכילה, שאכלו רק את החלקים השחורים, והשאיירו שאדית המצה שלא נאפה כ"כ שחור, אם כי כל המצה היתה נאפית עד חום.

מז. כל בני בית שחו כל יום מימי יה"ט כוס רביעית גדולה של יין, משום שמתת יו"ט.

מח. הי' מילתא דרמיא לי' כל השנה שלא להחכשל בחמץ שעבר עליו הפסח, ובפרט לגבי מיני דפואות שיקנו אותם דייקא אצל גוי.

מס. היה נזהר מאד מלקבל מחנות, וכל מה שהי' מביאים לו או שלחו לו תרופות מחו"ל הי' דורש במפגיע שיקבלו ממנו תשלום מלא, אם לא הי' בדוק ומנוסה אמלו שממקורביו לפי בחינת חשבונותיו שהי' לוב"ה בזה.

נ. כל מידי דשליחות ששלח ע"י מישהו אם בעניני פרט אם בעניני כלל הי' משחמש רק במי שהי' בדוק אצלו כבר סמכא ועומד בחקיפות ודייקנות על סדור השליחות כפי שפקד.

נא. הייתי נוכח כמה פעמים שבא לפניו ספר של גברא רבא והי' הקדמה של מעשיות מחיי המחבר, הי' קורא זה לפני המסובין בעיון רב.

נב. הרבה לספר מעשיות של אנשים גדולים, והפליג בפרט בגדלותו של רעק"א, וספר כי פעם בא איש לפני הגר"ח וספר מעשה מרעק"א, ומעשה זה לא הי' ראוי לרעק"א, אז ספר הגר"ח כמה מעשיות מרעק"א (ודומני שאמר 'כב' שעות), כדי להראות מה הן מעשיות של רעק"א.

נג. ספר לי מעשה נורא מדע"א, אך איני זוכר בדיוק, ותמצית הדברים שבפראג נטבעה נערה אחת ובא איש זר והצילה, והי' זה רעק"א, והוא הי' אז אברך אחר חתונתו, ובאותה שעה הי' במדינה רחוקה, אבל ראו באותה שעה שהי' לבוש בגדי שבת, נדמה לי שכן תמצית הדברים.

נד. כל מעשה ספר בדייקנות של שמות האנשים המקום והזמן.

נה. ספר מהגרי"ד שהי' פעם אורח אצל ר' אלי' חיים מייזל בלאדז, וכשנסע נתנו לו עוף צידה לדרך, ואה"כ נתברר שהי' שאלה בעוף, ושלח הגרא"ח סלגרמה אחרי הגרי"ד, וכשנפגש אחר זמן הה הגרי"ד ואמר כלום חשב מר שאיכשל כאף זה, ענה הגא"ח, ודעתי שמר לא יכשל, אבל חששתי בעד הגבאי שהי' מלווהו.

נו. ספר שבבית הגרי"ד היו מסובין ג' אנשים, אחד ליטאי, ואחד חסיד, ואחד יהודי פשוט. וספר החסיד מהרבי שלו שהי' מתנגדו של ר"נ מברסלב, (אני זוכר השם), ושני הרביים היו בכדי הבעש"ט, ואמר ר"נ מברסלב להלה (ואולי להיפך שהלה לר"נ ברסלב) בדידי מינצת שיש לי התפילין של הבעש"ט, וענה הלה יש בתפילין אילה איזה פסול או חסרון אות בשם אחד, והחסיד רצה להגיד בזה גודל רבו שהי' בכוחו לפסול התפילין של בעל מחלקותו, ושאל הליטאי הלא יש איסור מחיקה, וביני וביני נכנס הגרי"ד ושאל מה דברו בזה, וחזר החסיד וספר, ואמר הגרי"ד ארויסציעהן אי שם פון תפילין קען מען נישט! ושאל החסיד וכי הניח הבעש"ט תפילין פסולים, ואמר הגרי"ד איני יודע איך הי' ואמר טוב החסיד אבל די גדלות שהררי ידע מבחוץ מה שיש פסול בתוך התפילין, וצמר הגרי"ד ווען מי זענען ציוועהן יינגלעך וואס האבען זיך געשפילט אין שול הויף האבען מיר דאס גיקענט. והוסיף מרן זי"ע (זה הי' תחלת המעשה) שבאו אנשים אל הגר"ח וספרו שאומרים על הגרי"ל דיסקין שיכול להכיר מבחוץ כשרות התפילין בפרשיות, היתכן הדבר, וע"ז ענה הגר"ח במעשה הנ"ל, ואמר הגר"ח בערך בזה"ל סי נישט קיין שוועדע זאך והוסיף מרן "און דער טאטע האט מיר געזאגט ווי אזוי", ולחצתי לדעת איך, ואמר מרן בשחוק - כבר שכחתי.

נז. ספר שבאו אל הגר"ח בטענות אודות ר' אלי' גריידיצער שמרבה במופתים, ואמר הגר"ח מעשה שהי' בחתונה שהי' מסובין זקני הדור וביניהם הגרעק"א (ונדמה שאמר גם הבית מאיר) והי' ר' אלי' אברך צעיר והי' מרעיש ומדקד מאד, וצעק עליו בע"ב אחד, יונגרמאן זיצט רוהיג, וקם הגרעק"א ואמר טשעפעט עהם נישט אורייתא קמרתחנא בי', והוסיף הגר"ח, איך אפשר, אם הגרעק"א אמר עליו בבחרותו אורייתא קמרתחנא בי', שבזקנותו לא יעשה מופתים.

נח. הי' מוקיר מאד את ר' רלי' גוטמאכער, ושאליו שהציונים אומרים שהי' אתם, ואמר מרן זי"ע לא היו דברים מעולם, חלילה, רק נצלו את שמו.

נט. אמר, גם מהד"ש מוהליבר לא הי' אתם וגם ר"צ קלישרחזר בו, רק ריינס היה אתם והוא הי' קייליקעד, וספר שפעם היו הגרי"ד והר' אלי' חיים מייזלס מלאדז בורשה בענין איזה השתדלות, וחשבו הציונים שמטרת בואם נגדם, וקראו לריינס שיבוא לשם לדרוש בסבתבית חסידים ידוע שם התפללו כל הנכבדים, ופרסמו במודעות, וכששמע כך הגרא"ח, נגש להשמט של ביה"ח בליל שבת ובקשו להכריז שהוא ידרוש באותה שעה, והוא הי' זקן וגדול הדור ולא יכלו לסרב והכריזו, ופנו אז אל הגרא"ח שימנע מלדרוש כי יש סכנה מצד הציונים, אבל הוא לא שם לב ובשעה הקבועה עמד ללכת, וסבבו אנ"ש את בית המלון ולא נתנו לו ללכת, אבל ריינס כבר לא דרש באותה שבת.

ס. אמר על קוק שכשהי' עוד אברך כבר הי' מקוקל ומשכיל וכשרצה למצוא רבנות, פנה הגר"ח בכתי"י לכל הקהילות שבסביבה שלא יקבלוהו, וע"כ הי' מכרה לנדוד לאנגלי' כנודע.

סא. ספר שמג' גדולי ישראל הי' להגר"ח התבטלות ביותר, מהגרע"א, ההפלאה, והשליש לא רצה לומר לי, אלא אמר און נאך איינער.

סב. פעם כשרציתי ליישב קו' הגרעק"א בגליון הש"ס (בריש אלו מציאות בענין יאוש קטן) אמר אויב מען פארענטפערט רעק"א איז א סימן אז מען פארשטעהט עהם נישט.

סג. ספר שפעם ראה את הגר"ח בהמרמרות כ"כ שלא דאה כמותה פעולם. והי' זה כשהציונים עשו הספדים בכל הערים להרצל ימ"ש, והספידו בכל בתי כנסיות, זולת בעיר בריסק לא הרשה להם הגר"ח, ואז שלחו לשם רב מזרחי זקן בעל הדר צורה ונכנס לבית הגר"ח, והגר"ח לא ברכו ויצא מן החדר, והוא אחריו, ושוב יצא הגר"ח משם וכן כמה פעמים, עד שהלה עזב את הבית, אמנם הם לא אמרו נואש ל' והכריזו על הספד בבית הכנסת. שהי' בחצר הגר"ח, וקרא הגר"ח את השמש ואמר לו שלא לפתוח דלתות ביה"כ באותה שעה, והשמש התחמק מפחד, ואמר לו הגר"ח שיניח המפתחות אצלו, ויגיד שהמפתחות אצל הרב, וכן הי'. ובהתאספף קהל גדול לפני ביה"כ בשעה הקבועה והפשו אחרי אצמ השמש, ורצו לשבור הדלת, והגר"ח נשקף בעד החלון, ושלח את בנו אחרי הפאליציני שהמון רוצים לשבור דלתות ביה"כ והם באו ופזרו את ההמון, אבל עדיין לא אמרו נואש ובכל מיני אונסים הצליחו לסדר הספד, ואז חרה להגר"ח ביותר כנ"ל, ואמר: זאלען זיי מספיד זיין אויב זיי וילען, אבער וואס זיינען זיי מחלל קדושת בית הכנסת!

סד. מרן זי"ע הי' מתנגד חריף ביותר נגד הרצוג, ובפרט אחרי מעשה שהי' שהלה רצה לתקן צום ציבורית על חורבן אירופה, ומרן זי"ע שלח לציין מקור מאיזה פיוט שאין לנו רשות לזה, והעיו הלה לדחותו כי אין להביא ראי' מפיוטים, וחרה למרן מאד ואמר חוס' בכמה מקומות ראוי להם להביא ראיות מיוטים, והוא מעיז בגד זה.

סה. מעשה שהי' בעת הסתלקות אדמור מגור זצ"ל, והלוי' הי' במוצאי שבעות בשעת ימי הפרגה של הפצצות האיומות בעיה"ק, ולבות כולם הי' שבורים מהמצב, והי' המון גדול בהלוי', וכשהגענו לביהמ"ד דגור נעצרה הלוי', וכבדו את הרבנים להספיד, ומרן ואני עמדנו מרחוק, ושאל מרן מי המספיד, וענו הרצוג, וצעק מרן כמעט בקול "און מען לאזט עהם זאגען און מען שטערט נישט, ער איז דאך דער שולדיגער" (וקרוב לודאי שאמר הוא הוא הרוצח), ונעשה רעש בין העומדים סביבות מרן, והוא המשיך להתרגז, וסלל לו דרך בין ההמון, ועזב הלוי', ואנכי ועוד איזה יתדים אחריו, וכשהגענו סמוך לבית אמר שהתחרט מאד שהלך להלוי' ולמה הוצרך לכל ההמרמרות, וואס האב איך בעדארפט צו גיין און אופרעגען זיך, און וואס פועלט דעם אויפרעגען זיך, ואמר על צעמו במשל הידוע, שאתה אמר לו מלאך שיעלהו אצמימה השמימה ויראה הנעשה שם בתנאי שלא ישאל דבר, ואם ישאל יזרקוהו למטה, והלה הסכים והעלהו, וראה צברים מוזגים אבל אסור הי' לשאול, ראה יותר והי' תמוה עוד יותר וכבר רצה לשאול ורמז לו המלאך התנאי ושתק, אבל התמהון גבר ביותר וכבר התחיל לשאול, והתרה בו המלאך, מען ועס דיר אראפוארפען, והכריח עצמו לשתוק, אבל כשהגיעו הדברים לחמהון ביותר, אמר, ווארף מיר אראפ איך מוז פרעגען, אמר מרן זי"ע על עצמו כך סבעי מאז, איך זעה אזעלכעס קען איך נישט שווייגען ויהי מה.

סו. מעשה הי' באותם הימים שהירושלם במצב נורא, והציונים החלו להקים מדינתם, והיו שהשתדלו שתחקיים התיעצות מיוחדת יסודית בין גדולי הדור על אודות התגובה של דעת תורה נגד הציונים, (ובפרט אודות האגודה שזממו להשתתף בממשלה), וקראו להתיעצות בבית מגורים הזמני של אדמו"ר הגרי"ץ דושינסקיא זצ"ל, (הי' זה במלון באבד). ונוכחו, מרן זי"ע, אדמור הגרי"ץ זי"ע, הגר"ד בנגיס, הגר"א זצ"ל מלצד הגר"ע סופר מפ"ב זצ"ל ויבלח"ס הגאון מציבין והדני מגור, ואנכי הייתי מלווה את מרן זי"ע, אבל לא נתנו לי להכנס פנימה, אולם הייתי עומד ליד הדלת מבחוץ לבל יכנס איש, ורק ישבו רגעים מספר, והנה בא יצחק מאיר לויין (בלוית בנו או אחר) כי חשש מדע"ת שיצא נגדו, ונגש לדלת להכנס, ואנכי רציתי למונעו, והוא בכח פתח הדלת ונגש לשבת, באותו רגע קם אדמור הגרי"ץ זצ"ל מכסאו ונכנס לחדר שני מקום מגורו, וגם מרן זי"ע קם באותו רגע ורמז לי לתת לו המסרי' שהי' בידי ואמר ללכת, בהביטי אחורי ראיתי גם הגרי"ז בנגיס הולך לחדר הסמוך של אדמור זצ"ל, ונדמה לי שגם הרב מפרשבורג כבר עמד ללכת. ואוי לכך שנתבטלה אספה זו בעוה"ר ולא איסתייעה מילתא ע"י אותו המחוצף, יכתב זה לדור אחרון.

סז. בערב ראש השנה בשעת צהריים כשיצא מחדרו עם גמר תפלתו. והחרדה של אימה הדין ה' אז נורא, ואנכי דברתי באותה שעה עם אחד מבניו, וכשראינו מרן, אמר לו בנו, איצה מאיר התפטר מהממשלה, אמר מרן ער מיינס נישט ערליך, מסתמא האט מען עהם ארויסגעשיקט, ער וואלט גיקענט וואלט ער צריקגיגיינגען, און ער וועט פריקגען.

סח. כשהי' בשולס בשווייץ (בשנת תשט"ו אוטט"ז) והי' שם הרב חייקין (מאקס תלמיד החפץ חיים זצ"ל), ומרן זי"ע קרבו מאד, ובהליכה לטיול הרבה מרן לדבר דברים חריפים מאד נגד האגודה ואיצה מאיר, וכשבאנו ליב בית המלון, פנה מרן אל הרב חייקין ששתק כל הזמן, איר מיינס מען האט גירעט לשון הרע, זאלט איר וויסען זיין אז א גנב וויל עפעס גנבענען ביי איין איין קעשענע און אימיצער זאגט איין, א גנב! גיט אכטונג!, איז דאס נישט קיין לשון הרע, - ועוד, דאס איז אלס תורה -, והלך לו לבית.

סט. בשנת תשי"ב או י"ג דברתי אחר (עפ"י בקשת הרב קליין מחיפה שליט"א) שיפגש עם מרן החזו"א בעניני כלל ויודיעו דעת חורה, ורמזתי לו שהכוונה היתה אודות עליית קבוצים לקרקע קק"ל שמרו החזו"א אמרו בשמו שהתיר ועוד מהנה, שחשבנו תועלת מהפגישה, ומרן זי"ע התבונן ואמר, איך זעה נישט קיין תועלת, וואס מען שטימט זיך צאג דארף מען זיך נישט צו נויפרעדען, און אנדערע, וואס וועט אויפטוהן דער צונויפרעדען.

ע. הי' מוקיר מאד את מרן החזו"א זצ"ל, אלא שהי' טוען נגדו זה שהיו באים אליו לשאול כל דבר גדול וקטן והוא ענה כרבי, ואמר פעם בדרך עקיפה, עס איז דאך דא א אורים ותומים אין בני ברק. ופ"א אמר מען וועהנטאפ דעם עולם צו טראכטען, מען האט א אר"ת.

עא. בשנת תשט"ז, אמר באנחה כבדה על הסתלקות מרן החזו"א "איך בין געבליבען איינער אליין, איינער אליין".

עב. כל זמן חיי החזו"א, הי' משטמט מכל דבר הוראה בעניני כלל ובעניני פרט, ואחר הסתלקות מרן החזו"א קבל עליו הנהגה ממש בכל עניני כלל ובכל עניני פרט.

עג. תחלה לא החשיב כ"כ את האדמור מסטמאר, אולם בשנת תשי"ז בקיץ בשולס, הרבה מאד בשבחו, ובתורה"ד אמר, ער איז דער איינציגער וואס שלאגט זיך פאר אידישקייט, און מיט אן אמת, ער האט דאך פון דעם גארנישט נישט געלט נישט כבוד, ועוד אמר שאצל רבי זה הדוש גדול.

עד. כשחלה אדמור הזקן מגור זצ"ל, ובאו לבשרו בחג השבועות, חרד מאד, ונכנס להדרו לומר תהלים, בשעה הלוח' אמר על הרבי מגור, וואס איז נוגע צו דביסטווע ווייס איך נישט, אבער ער איז גיוועהן א אדם גדול.

מאדמור דגור דהשתא לא החזיק כלל, ופעם כשעברנו ליד בית ישיבת שפ"א, אמר לי "אמאהלג איז דא גיוועהן א רבישע חצר, היינט א קאנסולאט".

עה. מנהגו של הרבי מגור דהשתא לבקרו כל אור לעיה"כ, והי' בא עם חבורה של תלמידים, והם צבאו מבחוץ, אבל אנו ב"ב של מרן זי"ע היינו בפנים, ולא דברו דבר ביניהם, רק אמרו שלום זל"ז, וישבו דומם, ודוב אמרו גמר טוב והלך לו, וכן הי' כל השנים.

עו. מהגאון מטשעביץ, החשיב גדלותו, אבל חרה לו על חלישתו בעניני כלל. ואמר עליו ער איז צו פרום.

עז. את הגרז"ר בענגיס זצ"ל הפליג ביותר בכל הזדמנות, בעת הברית של נכדו, ישב מרן בשיחה עם הגרא"ז מלצר ועוד גדולי ירושלם, וכשנכנס הגרז"ר בענגיס קם לקראתו, ושוהה אחר לבד כל זמן היותו שם, עד שלוה אותו לחוץ, ופעם הי' מונה על שולחנו ספר לפלגות ראובן, והפליגו מרן ביותר, ואח"כ אמר לגבי קנאי ירושלם שהי' מנצלים ההימחו לכל דבר שעולה על רוחם. וואס ווילען זיי פון דעם אלטען עהם אויסצוניצען, ואמר דעת חורה אין עניני כלל איז א צווישע זאך, והבן.

עה. הי' מתנגד מאד לחסידי חבד וברסלב, לחצתי עליו הרבה שיאמר לי מה היו הנקודות העקריות של המלחמה נגד החסידים. ובקושי גדול הואילתי אצלו, ואז אמר לי ג' נקודות, והם כלולים בספר נפש החיים, הא' בענין הגיממה. ר"ל שהם מפרשים ענין מלא כל הארץ בכחית צמצום של הגשמה ח"ו, ובנפח"ח מבואר שאמנם מלא כל הארץ ואין דבר זולת אלוקות, אך גם אין שום גשם חלילה ועצמיות הבחי"ח, ואין שיובנו ב' הענינים כאחד, הוא למעלה מהשגתנו. ואמר לי שהי' כחוב בהוצאה ראשונה של התניא כדרך החסידים הנ"ל, ואחרי שיצא נפח"ח הודו גדולי החסידים בדבר זה, והשמיטו קטעים שלמיה מהתניא, והמבין יראה לעין איך שחסר קשור הדברים ע"י הקטעים שהוציאו. הב' ענין התדבקות בנפש הצדיק, ג' שלדידן זה ענין ע"ז ח"ו, הג' ענין העברה על זמנים הקרועים מחז"ל. ואמר מרן שהקאצקער כבר ביטל לגמרי ענין החסידות בכ"ז, והאדמו"ר האחרון מגור זצ"ל (רא"מ) גמר הדברים גם בדבר תפלה בזמנו, ות"ח כנגד כולם, והאדמו"ר הנ"ל בעצמו לפני שנעשה רבי התפלל כוהניקין, ורצה להמשיך כן, אלא שהחסידים לא נתנו לו אז, ובין כה ובין כה בסל ענין החסידות שהתנגדו לה, ולא נשאר רק אצל הליוכביצר והברסלבר ומהם צריך אנטלויפער.

עס. את השפ"א החשיב ביותר, וגם ספר שפ"א הי' לרוב על שולחנו והי' מעיין בו הרבה, וספר לי כשהסתלק השפ"א ורצו לפרסם כתביו, וראו שלא בדרך פלפול אלא בדרך הבנה כרגיל אצלינו, והוקשו להם כמה דברים. וחתך השפ"א שעסק בזה, והוא הי' בא מפעם לפעם להגר"ח והי' גדול בתורה, ורצה לדעת דעת הגר"ח על אדות כתבי השפ"א, שלח הכתבים אל הגר"ח לשמוע חו"ד, והגר"ח עיין בהם לילה אחת והחזירם בשבח גדול ופקד להוציאם לאור, אולם בדעת סדור הדברים נתקשה חתן השפ"א בכמה דברים מפני שהי' שלא בדרך לימודו, אך חס על כבוד השפ"א להצביע לפני הגר"ח על הספיקות בפירוש, וע"כ נכנס אל הגר"ח לדבר אתו בד"ת כדרכו ובתוך הדברים הבליע הענינים שהי' מתקשה בהם מבלי להשכיר השפ"א, והגר"ח שמע כל מה שאמר לו וענה, כל זה כתוב בשפ"א והנכון כמו שכתב הוא, וכן תדפיסוהו, וספר מרן שבכ"ז חתן השפ"א הוסיף הערותיו אבל ההשט הוא כמו שכתוב בפנים בשפ"א.

פ. ופעם שאלו החסידים את הגר"ח אודות השפ"א - והם החזיקו ביותר את השפ"א על התורה-, ואמר הגר"ח השפ"א על התורה אינו יודע אבל השפ"א על הש"ס חשוב מאד. והם חרו להם כי חטבו שהגר"ח מקטין חשיבות שפ"א עה"ת, אבל כוונת הגר"ח הי' שאינו מבין טיב שפ"א עה"ת (או שאינו מכירו) אבל השפ"א על הש"ס הכיר גדלותו.

פא. פעם הוצרך הגר"ח לבטל ייזה גזרה אודות השכלה, והי' צריך שיהלווה אליו אחד מן הרבנים, ונסע עם מרן זי"ע לאיזה עיר נדח ש"ס הי' רבי אחד לא מפורסם כ"כ ואותו בקש הגר"ח שיתלווה אליו, והסביר הגר"ח כי לא מצא בין הרבנים מי שיש לו התנגדות גמורה להשכלה בלי כל התבטלות נגדם רק את הרבי הזה. (ומרן אמר לי שמו ושם עירו ושכחתו.)

פב. ספר שפעם שאלו את הגרי"ד מאי שנא שאצל הרבנים נמדד גדלותם לפי מספר חסידיהם, ואצל גדולי ליטא יתכן שגדול ביותר יהי' רב בקהלה קטנה ביותר, והיו אז ביער, אצל אילן א ואמר הגרי"ד, כשאיין כאן אילן ויאמרו לך שיש אילן, לא תאמין ואם עסרה יאמרו לך שיש כאן אילן תחיל לפקפק שמא אין אתה יודע, ואם מאה יאמרו לך כבר ה' לא תוכל להתנגד... זהו כשאיין אילן. אבל הרי כאן יש אילן, ומאי נפק"מ כמה יעדו עליו, הרי אילן נראה לעינים, וד"ל.

פג. אמר הרבי היותר גדול בתורה הי' האכני נזר, וע"כ לא היו לו כ"כ הרבה חסידים, וכי תימא השפ"א, זיי האבען נישט געווסט ער קען לערנען.

פד. סדור הגר"א ע"פ נסתר של הר"נ הערץ זצ"ל הי' רגיל להיות מונח על שולחנו - הי' אומר קטעים שלימים של ספרא דצניעותא של הגר"א בע"פ. ופעם למד אתי איזה בזה. וקרא במהיר עצומה, וכנראה שהתפלא שאיני יכול להבין כה מהר הענינים.

- פה. קטעים שלימיה של חובת הלבכות, מס"י אמר בע"פ, ואצ"ל ס' נפשה"ח, החוה"ל הפליג מאד, ואמר פעם וויפיל הארץ און וויפיל שכל איז דא אין חוה"ל.
- פו. כשהי' עוד גר בוואדשא בתור אברך, והתפלל בביה"ח דגור שכל חסידיו גדולי החסידים התפללו שם, ותמיד שאלוהו להגד מהו התנגדול של גדולי ליטא להחסידיים, והשתמט, ופעם הקיפוהו החשובים ולא הי' יכול להשתמט, ואמר להם הגידו לי מה הם יסודות החסידות ואגיד להם ההתנגדות, והשתמטו הם אחד אחד ולא אמרו דבר.
- פז. לא החשיב את המוסרניקעס, ולא את אופן למוד המוסר בישיבות, וכשאמרתי לו פעם שסו"ס הי' תועלת גדול מהמוסר בישיבות, סחר דבריי ואמר "אין ווייס נישט וואס זיי האבען אויפגעמאקט."
- פח. בשנת תשי"א או י"ב בתחלת הקמת מדינת-הי' בבני ברק, ואמר לי בענין הבחירות לכנסיתם, "אז מען וואלט גיקענט אריינזעצן אונדזערע א מענטש וואלט מען גידארפט קלערען, נאר אזוי ווי ער זיצט דארט אי ער שוין נישט אונדזערע".
- פט. פאס בעת בחירותיהם, סמוך לחצות לילה עם גמר בחירותיהם, נכנס יהודי ושאל, רבי, וואס זאל איך טאקע, מען קען נאך קלייבען, מען זאגט עס איז א מצוה, זאל איך קלייבען? ומרן לא ענה לו, ואחר שיצא היהודי אמר ממך זי"ע, אויב איינער פרעגט צו ער זאל זיך נאריש מאכען, וואס האב איך עהם צו זאגען".
- צ. הוא אמר לי פעם שאף פעם לא הי' חבר באגודה.
- צא. בעת הכנסי' הגדולה השלישית דנו על התכניה של חלוקה והקמת מדינה, והדעות במועצתה של האגודה היו חלוקות, היו לחיוב והיו לשלילה מטעם אסור חלוקה וכדו', ומרן שלח אז מבריקס מכתב בשלילה במורה מן הטעם הפשוט שזו סכנה ופקו"נ, (ספר לי בעצמו), והוא החזיק בשיטה זו כל ימיו. (וזה דע הי' דעת כל גדולי ישראל בדור הקודם נגר הרצל, ופעם נודע שחורבן יהדות אירופה הי' מעשה הציונים).
- צב. בעת הכנסי' הרביעית של האגודה בירושלם, בקשוהו שישלח ברכה וסרב, ר"ל לא ענה לשליח דבר, ואמר נימוקו כי מה שיענה אם לחיוב או לשלילה כבר ינצלו דבריו כרצונם, ועכ"ז בזמן הכנסי' עמל עמל רב עם הצירים לעשרות, יש שבאו לבדם ואחרים שלח לקרותם, ע"י ר' זיידל סימאטיצקי זצ"ל, וטען אתם יום ולילה ממש על הסכנה הנוראה של הנהגת איצה מאיר, ועל הצורך הדחוף שמרכז העולמי של האגודה יהי' בלונדון ולא בירושלם תחת השפעת המדינה, וגם נסח בעצמו מכתב שהייתי צריך להציע לפני הסבא שליט"א שידבר ברוח זה שהמרכז יהי' בלונדון, והסבא כתב כן, ואנכי מסרתי המכתב בשעת ישיבת הוועה"פ שלהם בכנסי' הגדולה, אך איצה מאיר העלים את המכתב, ויצא מה שיצא, 08888 ומרן זי"ע צשבר לבו מאד ע"ז ונאנח על החלטת הכנסי' שסרו לגמרי מן הדרך.
- צג. אמר שביך כל הרבנים שבאו לכנסי', ר' זיידל הי' גבבא היחדי שהבין הענין.
- צד. אמר לי שביך כל הצירים שבקדוהו וכ"א עם הצעותיו, חברות, עתון פוכו'אף אחד לא אמר שצדיקים ישיבות קטנות, ונאנח ע"ז מאד למראה עסקנים כאלה.
- צה. כשהסבא פרסם זכרונותיו, והי' כתוב שם שהגר"ח הי' מושיע מהגבאי כשהתנה את החי"ת תקנות ליסוד של האגודה, חרה למרן מאד, ואז הראה לי כל חלופי המכתבים בין הגר"ח זצ"ל לבין הרש"ז ברוער זצ"ל, (ומסקנת הדברים שם שאין האגודה מה שחשבו ואין מה להתחבר אתה), ואז צוה לי להעתיק ח"י התקנות ולפרסמם, וכי הגר"ח כתבם בחכמה נפלאה של ראייה הנולד ובכתב ידו, ואנכי באותה שעה דחיתי הדברים למחרת, ולמחרת כבר לא רצה לתת לי, וחבל.

- צד. כשאנשי העדה החרדית רצו שיקבל עליו רבנות היהדות החרדית באר"י במקום אדמו"ר הגרי"ץ רוטנשטיין זצ"ל, סרב בטענה שהגרי"ץ נבחר ע"י האגודה העולמית, ובהבנת הרמז - אם כי לא הבינו על נכון את הטעם - פניתי בשליחות העדה אל הסבא, והי' זה באותם הימים שהאגודה בירושלים רצו לעשות את הקלויזנבורגער לרבם, והסבא שמח ע"ז שמרן זי"ע ירצה לקבל, וכתב מיד מכתב התמנות בשם האגודה אל מרן זי"ע, ואז אנשי העדה מסרו לא כתב רבנות, ושמחו על שלחנו, והוא לא הסכים ולא שלל את הדבר כלל, - ואחרי ימים מספר נכנס אליו איצה מאיר (כיון שעם השמועה שמרן קבל, והי' מזה רעש גדול ומרן לא מחה, חזר לו הקלויזנבורגער מן הסכמתו) ושאל האם מרן קבל הרבנות או לא, ואז ענה לו מרן, מאי נפקא מיניה, פאר אייך בין איך רב! ובזה סכל את תכנית האגודה, והבינו למפרע חכמתו בדרישה למכתב מהסבא שליט"א.
- צח. כשהקלויזנבורגער נקר אצלו, שאלתיו אח"כ איזה רושם עשה עליו, ואז אמר, "זיינע באגלייטערס זיינען מיר נישט גיפעלען" וד"ל.
- צט. כשב"ג רצה לבקר אצלו, סרב באמרו, אני לא אשפיע עליו והוא לא עלי, לשם מה צריך כל זה, וגם לא הי' שמרן החזו"א קבל אותו.
- ק. בענין קבלת חסלומין מגרמניא, שאלוהו אם מותר לקבל, ואמר, אבער ווי אזוי "קען" מען נעמען.
- קא. בהגדרת שם המדינה, שתחילה רצו לקרוחה מדינה יהודית ואח"כ שינו לשם ישראל, אמר שיש בזה כפירה, כי רצו להדגיש כי אין ישראל לאום אלא ע"י המדינה.
- קכ. כשהסבא ב' לאה"ק ובקר אצל מרן זי"ע שאלו הסבא איך מרגיש באר"י, וענה מרן דער רמב"ם זאגט במקום שאין מניחין וכו' דארף מען אנטלויפען אין מדבר, ושאלו הסבא וכי אין מצות ישוב אר"י, וענהו אין זו סתירה אבען מען דארף אנטלויפען אין מדבר.
- קג. ואמר לי שבנערותו אמר, מה שאע"ה חכה לצווי לך לך ולא הלך מעצמו מאותו המקום שכולם היו עז"ז וכמוש"כ הרמב"ם, מפני ששאר מקומות לא היו טובים מאלו, וכן אמר הי' בנדון אר"י.
- קד. אמר שקיום הת"ת באר"י הוא בנס, ואסור לדבר ע"ז, ואמר שזה התועלת היחידי של החנוך העצמאי שע"ז הרשעים מסיחים דעתם מן ההשב"ר האמיתיים, הת"ת הישנות.
- קה. פעם נזדמן שכמה שבועות לא הייתי אצלו, ואח"כ שאלתי - בכוונה אל הסבא שליט"א - מה אפשר לעשות שלא לטעות בימים כאלה - והרי הסבא כל ימיו לחם למק' השטה וכעת הושפע מהם - וענה בקאצקער ווערטעל, וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא, וברש"י קרי"ס ומלחמת עמלק, ומה ענין מלחמת עמלק לקרי"ס, ואמר הקאצקער, כי לרש"י הוקשה ממילא יתרו שמע נפלאות הבורא והכיר האמת, יעשה כו במקומו ומה לא ללכת למדבר, וזהו שהי' רש"י מה שמועה שמע "ובא", וע"ז ענה הוא שמע גם קרי"ס ונפלאות הבורא, ולמחרתו גם מלחמת עמלק, שלא הועילה השמועה לעמלק בהיותו רחוק מהק' ממדע"ה, אז אמר יתרו מען דארף האבען א רבי"ן, ובא. - והיתה זו תשובה לשאלתי, ותוכחה למה שלל באתי ו הזמן.
- קו. חבב בהזדמנות להזכיר ווערטלך מקאצק, ופעם ספר לי מעשה בקוצק בר"ה שהקאצקער אמר לצבור איך ווייס וואס עיר בעט און איך ווייס וואס מען ענטפערט, ולשאלת אברך אחד אמר הרבי, מבקשים שכעת יש לי כך וכך רובל לחודש, וע"ז אני צריך לעול פדנסה ולא אוכל ללמוד ולהתפלל כדאוי, שיתן הקב"ה פחות מעט אבל זה יהי' בטוה כ בלי טרדה ואוכל ללמוד ולהתפלל ולעבוד את ד', וכך הי' באמת אז בקאצק, וחזר האבר והעיז לשאול ומה עונים, וענה הרבי, "מען דארף נישט אייער תורה און נישט אייער אט אזוי איז דאס און אזוי דארף עס זיין", זהו הנסוח ששמעתי ממרן. (כי נוסחאות אחרות במעשה זה).